

Ladislav Hladký: Bosenská otázka v 19. a 20. století.
Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy
univerzity v Brně, 2005, 388 stran, ISBN: 80-210-3674-5

Pavel Pečínka

Píše se rok 2005. Od konce druhé světové války, v níž Československo ztratilo 360 000 lidí, uplynulo celých 60 let. A přitom stačí, aby bavorská CSU zašramotila Benešovými dekrety, stačí, aby sociálně demokratický premiér navrhl gesto k hrstce německých antifašistů – a znovu se rozeřvou nacionální populisté na obou stranách.

Čeští nereformovaní komunisté zdárně obhospodařují i prostor, vymezený na Západě krajní pravici, rozdírají staré rány, nafukují pocit nebezpečí ze strany germánstva, svoje každoroční projevy u pomníků padlých válečných hrdinů i na sjezdech panslavistů v Bělorusku nezapomenou stočit k přítomnosti a varovat, že Němci zase mohou jednou zvednout hlavu... V národoveckém rybníku však neváhá lovit ani ODS, a tak dnes největší pravicová a největší levicová strana soutěží o to, kdo bude českou národní fanglí mávat zběsileji. Nedostatek drzosti netrápí ani některé části sudetoněmeckých spolků kolem CSU a CDU, jejichž materiály se čas od času blýsknou perlami, po jejichž přečtení vzniká dojem, že protektorát byl oázou klidu a míru a česko-německého partnerství, ztráty Čechů za války nepatrné, zato české hromadné mordy na nevinných německých civilistech zběsilé. Podobně přemýšlí generace německých autorů – do češtiny hojně překládaných někdejších pilotů, tankistů a dalších es, kteří ve svých dílech odhalují svůj způsob hledání sebeúcty po tom všem: my nic, my jen vojáci, co fungovali jako precizní, přesně seřízený stroj, to Hitler. Česká kinematografie je plná filmů s válečnou tematikou – nej kvalitnější vznikaly v 60. letech – a přesto vznikají další, téma je stále živé. Probouzí se zájem o židovskou kulturu, mrtvou kulturu vzpomínek, fotografií, kamene a náhrobků, kulturu bez lidí, po nichž tady zbyly jen zvláštní, sentimentálně působící zarostlé hřbitovy a synagogy... 360 000 lidí a ani 60 let nestačilo, aby téma ztratilo v Česku svou vznětlivost.

200 000 mrtvých, to je víc jak polovina oné české cifry. Numero však působí děsivěji, že se váže k události nedávné. Teprve před 10 lety, nedaleko od českých hranic. V Bosně obývané Srby, Chorvaty a Muslimy, v součásti země, k níž Češi, často ve vazalském postavení, chovali sympatie nejen kvůli krásám jadranského pobřeží, ale i kvůli jejím pročeskoslovenským sympatiím před 2. světovou válkou a na jejím začátku, pro schopnost setřást nacistickou tyranii silami

vlastních lidí, byť s rudou hvězdou na čepici, pro jistou nezávislost na Moskvě, projevenou podporou dubčekovského Pražského jara roku 1968. Jistě, i to byl částečně romantický klam a mam: stalinské metody Tito používal, i když hlavně proti nacionalistům a samotným stalinistům, jugoslávský Jáchymov se jmenoval Goly Otok, jugoslávská StB UDBA. Málokdo by ale předpovídal, že v 90. letech se jako alternativa k tomuto specifickému, jugoslávskému modelu komunismu nabídnou místo demokratických sil oživlé přízraky minulosti, tisíckrát horší než Alexandar Rankovič, tamější to komunistický šéf vnitra.

„Vojvodo, řežeme Turkey, už je jich plná řeka,“ hlásí v jedné knize o Bosně za 2. světové války velitel četníků – srbských monarchofašistů – svému nadřízenému, že už splnil úkol a zástup muslimských civilistů, tedy „Turků“, s proříznutým hrdlem plave v Drině. „Dav byl postupně tlačěn k jámě, kam jednotliví Cikáni po úderu železnou tyčí do hlavy padali,“ píše se zase v jiné staré povídce o ustašovcích – chorvatských fašistech. „Muslimské muže ze školy odvezli na pole, kde je postříleli a pak zahrabali pomocí těžkých stavebních strojů“, říkají záznamy o zločinech Srbů v bosenské Srebrenici, ne v roce 1945, ale roku 1995, publikované v českém tisku. Když se ozvěna války vrací Čechům a Slovákům s jejich 360 000 mrtvými přes 60 let, jak dlouho se bude ozývat zde, když bosenský požár se 200 000 mrtvými uhasl teprve před 10 lety a v sousedství hořel ještě dál, napadá hloubavce, zatímco ostatní se v horkém jadranském létě trousejí po kolonádě na chorvatském pobřeží – jen pár desítek kilometrů od apokalyptické Bosny – a zajímají se o cenu zmrzliny nebo suvenýrů.

Publikací o nejhorším konfliktu v Evropě po 2. světové válce vyšlo nepřehledně. Pro čtenáře, kterým se také líbí trochu expresivní heslo napsané v listopadu 1989 blízko domu Václava Havla „Smrt fašismu všeho druhu“, doporučuji buď vyjmout a nebo velmi kriticky přistupovat k těm publikacím, jejichž autor přistupuje k jugoslávskému konfliktu s dopředu danou předpojatostí danou jeho emotivními vazbami k vlastnímu nebo „příbuznému“ národu či náboženství, až nakonec končí bagatelizací četnických, ustašovských či muslimských excesů. Rázem tak odpadnou prosrbské publikace a texty např. česko-srbského autora Rajko Dolečka, záplava textů českých pravicových autorů, např. Martina Dvořáka, kteří si přetransformovali svůj antikomunismus v kritiku „provýchodních“ Srbů a glorifikaci „prozápadních“ Chorvatů, ale i např. kniha bývalého levicového disidenta Jana Urbana Všem sráčům navzdory, kde se autorova přítomnost mezi Muslimy v Srby obklíčeném Sarajevu projevila neochotou přiznat i Muslimům podíl na zločinech. Společné je těmto jinak protikladným autorům to, že píší „bipolárně“, tj. jeden národ obhajují, kdežto zločiny druhého zveličují.

Mezi autory píšící stylem „padni komu padni“, kteří zůstanou v našem výběru po oproštění od jednostranností, zůstane např. vedle Slovince Jože Pirjevece s jeho u nás přeloženou Jugoslávií 1918-1992 i Ladislav Hladký. Nevystupuje příliš v tisku a televizi, znají ho převážně užší vědecké kruhy, studenti a čtenáři odborných časopisů. V roce 1996 vydal v brněnském Doplnku knihu *Bosna a Hercegovina – historie nešťastné země*. Tu po letech podstatně rozšířil, doplnil a aktualizoval do současné Bosenské otázky v 19. a 20. století.

V úvodu zmiňuje dosavadní historické práce o Bosně a upozorňuje na některé jejich jednostrannosti. Historický záběr knihy sahá od konce 18. století do současnosti. Jednotlivé kapitoly pojednávají o Bosně na konci osmanské éry a pod nadvládou Rakouska-Uherska, v rámci meziválečného Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, za 2. světové války, v Titově Jugoslávii, za války v letech 1992–95 a po mírových dohodách v Daytonu. Hladký čtenáře provází složitým předivem národnostních a náboženských vztahů této zaostalejší části bývalé Jugoslávie, přičemž využívá starých i nových archivů v Sarajevu i ve Vídni, novin, zpráv, statistik a knih rozmanité provenience od listu *Muslimanska svijest* vydávaného v Sarajevu od roku 1908 po internetové stránky Mezinárodního trestního tribunálu pro vyšetřování zločinů v bývalé Jugoslávii.

Čtenář se mj. dozví, že Srbové, Chorvati i Muslimové, zvaní též Bosňáci, mluví prakticky stejným jazykem, že Muslimové v Bosně jsou vlastně obyčejní Slované, kteří pod tureckou nadvládou přijali islám a změnili si jména, že chorvatští katoličtí ustašovci Židy, Cikány a pravoslavné Srby likvidovali razantněji než němečtí nacisté, ale bosenské Muslimy z taktických důvodů považovali za „květ chorvatství“ a tolerovali jim např. protestní petice proti ustašovskému protisrbskému teroru. Někteří Muslimové vytvářeli v dobách nacionálního běsnění v Bosně všelijak lavírující milice kolem svých obchodníků či náboženských autorit a většina z nich v letech 1944/45 přeběhla k Titovým partyzánům. Jiní Muslimové se nechali naverbovat do Heinrichem Himmlerem organizované SS divize Handžar, pojmenované podle zahnuté turecké šavle, další naproti tomu vytvořili komunistickou Šestnáctou muslimskou národně osvobozenickou brigádu.

V knize popisovaná válka Titových komunistů s Němci, Italy, chorvatskými ustašovci a srbskými četniky, srbských četníků s ustašovci a Němci, účelová spojení četníků s komunisty proti ustašovcům a Němcům, jindy naopak četníků a Němců proti komunistům, a dokonce i četníků a ustašovců proti komunistům a faktická nepřítomnost demokratického odboje mezi internacionálními komunisty na jedné straně a nejrůznějšími fašisty a nacionalisty na straně druhé nám částečně připomene válečný zmatek v Polsku, Pobaltí a na Ukrajině, kde vedle proti- i proněmeckých nacionalistů těchto navzájem se svářících národů představovali hlavní

nenacionalistickou sílu zase bohužel jen ruští, polští, ukrajinští a pobaltští stalinisté a kde demokratický odboj existoval jen v Polsku, ovšem i zde znetvořen polským šovinismem. Zajímavé je, že tak jako v Haliči a okolí Židé nenávidění mnoha Poláky, Ukrajinci, Lotyši apod. nakonec za války přilnuli nejvíce ke komunistům (což zpětně posilovalo tezi o „židobolševismu“), jeví se i komunisté v Bosně nakonec mnoha muslimům jako nejpřijatelnější alternativa. Titův odboj adresoval totiž společné výzvy „Srbům, Chorvatům a Muslimům“, přičemž velké písmeno „M“ na letácích mělo symbolizovat rovnoprávnost tohoto národa. Komunisté přitahovali také svou mohutností silou poté, co Angličané a Američané zavrhnuli srbské četníky napojené na srbského krále Petra v Londýně a veškerou zbrojní produkci začali masivně posílat Titovi. Islamizovaní Slované byli po válce, kdy už nebylo nutné se jim podbízet, komunisty chápáni jenom jako náboženská skupina, ale v 60. letech byli postupně uznáni jako národ Muslimů. Jugoslávští komunisté, rozehrávající vlastní mocenské protimoskevské hry v Hnutí nezúčastněných zemí, se pak rádi chlubili delegacím ze spřátelených arabských aj. režimů, že mají na svém území vlastní národ Muslimů.

Hladký seznamuje i se složitou situací 90. let, kdy počáteční spojení bosenských Muslimů s Chorvaty proti Srbům vystřídal válka Chorvatů s Muslimy, a dokonce i konflikt mezi Muslimy samotnými, když se proti muslimským autoritám vzepřel a vlastní enklávu zřídil separatista, „tatiček“ Fikret Abdič, jakási obdoba české podnikatelské hvězdy s regionálním zakotvením Františka Čuby.

Prekvapivých momentů přináší kniha celou řadu. Zůstaňme u vztahu komunisté versus nacionalisté a u chybějícího silného demokratického proudu v takto zpolarizovaných situacích. Hladký ukazuje na příkladu Bosny i to, jak komunisté po uchopení vlády a rychlém nastolení totalitárních praktik vlastně pomáhají žít chorvatský a srbský nacionalismus a též islámský fundamentalismus (jehož bosenského reprezentanta Aliu Izetbegoviče přijal Václav Havel, hledající i v souboji rozmanitých druhů „zla“ vždy „dobrou“ a „zlou“ stranu, před lety v Praze jako stoupence multikulturní společnosti). Nacionalismus se lidem časem jeví opět jako protipól k útlaku, tentokrát komunistického, „odnárodněného“ centra a těch sousedních národů, na něž se musí z vůle komunistů doplácet. Jistý étos společného osvobození všech národů Jugoslávie od německých, italských, maďarských, bulharských fašistů a ustašovců i četníků, Titův odkaz i vzpomínky na nezávislou roli Jugoslávie mezi oběma bloky však i u postupně reformovaných komunistů přetrvávají. V okamžiku náporu nacionalistů v 90. letech to pak je nejen v Bosně převážně postkomunistické prostředí, odkud se rekrutují sociálně demokratické či liberální síly usilující o proevropskou, nekonfesní, občanskou a demokratickou politiku. (S určitými výjimkami

např. u srbských Miloševićových „socialistů“, kteří se ale ani po své nacionalistické degeneraci nehlásili, tak jako Vuk Drašković a další dnes vládnoucí srbští „demokraté“, k ohavné četnické tradici).

V Bosně takovou roli sehrála proti chorvatským a srbským šovinistům, hlásícím se někdy i k ustašovcům a četníkům, a islámským fundamentalistům, mezi nimiž bylo i 2000 zahraničních veteránů z válek v Iránu, Afghánistánu a Alžírsku, postkomunistická Sociálně demokratická strana, silně podporovaná ze Západu a se základnou především mezi Muslimy. Ale i „postsvazácká“ Liberální strana, Demokratický socialistický svaz, vzniklý z komunistických odborů, začátkem 90. let také ještě Svaz reformních sil Jugoslávie. Zreformovaní komunisté se pak často jeví bližší demokracii, evropanství, otevřené a vícenárodní společnosti než antikomunističtí nacionalisté a autoritáři z domova či z poválečné emigrace (opět však existují výjimky: v 70. – 90. letech disidenti a nacionalisté jako Vojislav Šešelj, Dobrica Čosić, Radovan Karadžić nebo Franjo Tuđman začínali v mládí u komunistů). S jistými odlišnostmi to platí i v některých postkomunistických státech. Hladkého knihu – vydanou bohužel zatím jen v nákladu 300 kusů – tak lze podle mě doporučit i pro ilustraci toho, že zreformované postkomunistické prostředí může někdy hrát – při slabosti jiných demokratických sil – alespoň jistou pozitivní roli při stavbě hráze proti agresivnímu nacionalismu.